

NAJBOLJI INTERES DJETETA I PRIMJENA MEĐUNARODNIH STANDARDA O ZABRANI DJEČIJEG RADA

Autorica u radu razmatra pitanje zaštite djece koja rade teške i neadekvatne poslove, propisane odredbama međunarodne i domaće regulative, te njihove implementacije, s ciljem utvrđivanja stepena osiguranja zaštite prava djeteta. Prikazala je djelovanje međunarodnih i regionalnih organizacija koje svojim aktivnostima daju doprinos suzbijanju dječijeg rada. Apostrofirala je značaj aktivnosti koje preduzima Međunarodna organizacija rada u ovoj oblasti, pa je dio rada posvetila analizi djelovanja ove organizacije. Nakon toga razmatrala je uređenje zaštite na radu maloljetnih zaposlenika u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, a u svjetlu prihvaćenih međunarodnih standarda. Na osnovu provedene analize autorica je zaključila da postoji nesklad između normativnog i stvarnog stanja, da je i dalje u praksi prisutan problem neimplementacije brojnih usvojenih međunarodnih dokumenata

Ključne riječi: dječiji rad, međunarodni standardi, Međunarodna organizacija rada, radno zakonodavstvo BiH, najbolji interes djeteta.

1. Uvod

Djelovanje međunarodnih organizacija u oblasti zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda obuhvatilo je i zaštitu prava posebno osjetljive kategorije populacije, odnosno djece. Usvojeni su mnogi značajni međunarodni dokumenti koji na neposredan ili posredan način reguliraju dječija prava. Pritom važno je spomenuti aktivnosti Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope, Međunarodne organizacije rada, Evropske unije kao i drugih međunarodnih i regionalnih organizacija koje su usvojile veliki broj konvencija, preporuka i drugih akata kojima su uspostavljene međunarodni standardi za ukidanje i zabranu najgorih oblika dječijeg rada. Unatoč postojećem zakonodavnom okviru koji zabranjuje takav rad djece, danas je na svjetskom nivou uočen značajan problem jer mnoga djeca rade poslove koji su štetni za njihovo zdravlje i psihofizički razvoj. U okviru Međunarodne organizacije rada¹ (u daljem tekstu: MOR) uspostavljen je i program IPEC - Međunarodni program za ukidanje dječijeg rada,² ali na ovom

¹ Međunarodna organizacija rada osnovana je na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine. MOR je stalna i trajna međunarodna organizacija rada, a zbog svog članstva predstavlja univerzalnu međunarodnu organizaciju. Više o tome: Dedić, S; Gradašćević-Sijerčić, J; *Radno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005. godine, str. 55.

² Ovaj program je kreiran 1992. godine s ciljem progresivne eliminacije dječijeg rada, koji je trebao biti postignut kroz jačanje kapaciteta zemalja u rješavanju problema i promovisanjem svjetskog pokreta u borbi protiv dječijeg rada. IPEC trenutno djeluje u 88 zemalja. To je globalno najveći program takve vrste i najveći pojedinačni operativni program MOR-a. Više o tome na

polju djeluju i mnoge druge međunarodne i nacionalne organizacije, kao i države, ali i pojedinci. Prema podacima MOR-a za 2012. godinu, na svjetskom nivou broj djece koja rade iznosi 168 miliona. Ovo pokazuje pad od 1/3 u odnosu na 2000. godinu, kada je taj broj bio još veći, odnosno 246 miliona.³ Radi se o poslovima koji su teški, opasni i u suprotnosti s odredbama međunarodnih dokumenata koji propisuju zaštitu djece od ekonomskog eksploataisanja i rada koji šteti njihovom obrazovanju i opasan je za njihovo zdravlje i cjelokupan razvoj.

Dječiji rad je predmet pažnje u okviru međunarodne zajednice već skoro jedan vijek i značajno duže na državnom nivou. Najranije reguliranje dječijeg rada datira iz 1284. godine kada je statutom udruženja venecijanskih proizvođača stakla zabranjeno zapošljavanje djece u određenim opasnim aktivnostima u okviru trgovine staklom. Ipak, iako dječiji rad nije jedinstven za sadašnju eru, u novije vrijeme kako su se podaci poboljšali, opseg problema je postao vidljiviji.⁴

Dječiji rad nije nova pojava, postoji od samog nastanka ljudske zajednice, kao i zloupotreba i nasilje nad djecom u procesu rada. Evidentno je postojanje razlika u različitim vrstama rada koji obavljaju djeca. Djeca se angažuju u različitim vrstama radnih aktivnosti koje mogu obuhvatiti teške, zahtjevne i neadekvatne poslove, ali isto tako moguće je da djeca budu angažovana na poslovima koji nemaju nikakav štetan utjecaj na njihov fizički i psihički razvoj.

Učešće djece i adolescenata u poslu koji ne utiče na njihovo zdravlje i lični razvoj ili ne utiče na njihovo školovanje, generalno se posmatra kao nešto pozitivno. Ovo uključuje aktivnosti kao što je pomaganje njihovim roditeljima oko kuće, pomaganje u porodičnom poslu ili zarađivanje džeparca izvan vremena za školu i tokom školskih raspusta. Ove vrste aktivnosti doprinose razvoju djece i dobrobiti njihovih porodica; osiguravaju im sticanje vještina i iskustva, i pomažu u njihovom pripremanju da postanu produktivni članovi društva tokom njihovog života kao odraslih osoba.⁵ Ipak, većina posmatrača i istraživača - i u nekoliko slučajeva čak i cijela međunarodna zajednica - smatraju

službenoj internet stranici Međunarodne organizacije rada. Dostupno na: <http://www.ilo.org/ipecc/programme/lang--en/index.htm>. Pristupljeno 10.02.2014. godine.

³ Azija i Pacifik i dalje imaju najveći broj djece koja rade (skoro 78 miliona ili 9,3 % dječije populacije). Sub-saharska Afrika predstavlja regiju sa najvećom učestalošću dječijeg rada (59 miliona, preko 21 %). U Latinskoj Americi i na Karibima je 13 miliona (8,8 %) djece angažovane u dječijem radu, dok je na Bliskom Istoku i u Sjevernoj Africi 9,2 miliona (8,4 %). Poljoprivreda ostaje najvažniji sektor u kojem se mogu pronaći dječiji radnici (98 miliona ili 59%), ali problemi nisu zanemarljivi ni u uslužnom sektoru (54 miliona) i u industriji (12 miliona) – većinom u neformalnoj ekonomiji. Dječiji rad među djevojčicama je opao za 40% od 2000. godine, a među dječacima za 25 %. Dostupno na službenoj internet stranici Međunarodne organizacije rada: <http://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang--en/index.htm#a2> Pristupljeno 6.12.2013. godine.

⁴ Fassa, G.A.; Parker, L.D.; Scanlon, J.Th; *Dječiji rad: Perspektiva javnog zdravlja, Prvo poglavlje*, Oxford University Press, New York, 2010, str. 1.

⁵ Više o tome na službenoj internet stranici Međunarodne organizacije rada: <http://www.ilo.org/ipecc/facts/lang--en/index.htm>. Pristupljeno: 22.01.2014. godine.

određene aktivnosti više štetnim, rizičnim i/ili moralno osuđujućim za djecu nego što su druge.⁶ U ovoj analizi će biti razmatrani oni oblici dječijeg rada koji štetno utiču na psihički i fizički razvoj djece, odnosno one vrste radnih aktivnosti djece koje trebaju biti ukinute i zabranjene. Pod pojmom "dječiji rad" najčešće se smatra rad kojim se djeci uskraćuje njihovo djetinjstvo, njihov potencijal i dostojanstvo i koji je štetan za fizički i psihički razvoj. "Takav rad djece može stvoriti nepovratnu štetu za dijete i predstavlja kršenje međunarodnog prava i obično, nacionalnog zakonodavstva."⁷ U tom smislu će u daljnjem radu biti analizirani međunarodni standardi usmjereni na sprječavanje i ukidanje ovih oblika dječijeg rada i efikasnost njihove primjene u praksi.

Djeca su najmlađi dio ljudske populacije na kojem počiva budućnost čovječanstva kao općeljudske zajednice, ali i svakog posebnog i konkretnog ljudskog društva.⁸ To je društvena skupina koja najlakše prihvaća i najdosljednije provodi cjelokupni sistem ljudskih vrijednosti.⁹ Slijedom tih činjenica javlja se kao nužno aktivnije djelovanje raznih faktora u društvenoj zajednici; nevladinih organizacija, naučnika, humanista, ali i državnih institucija na preduzimanju napora u borbi za zaštitu djece od neadekvatnih poslova za koje nisu psihički, fizički ni intelektualno razvijeni. Mogući su različiti pristupi razmatranju problema dječijeg rada. "Fenomenu dječijeg rada moglo bi se pristupiti šematski iz perspektive ponude i potražnje, ili u pogledu institucionalnih, kulturnih i općih socijalno-ekonomskih faktora koji uslovljavaju ponudu i potražnju."¹⁰ Historijski posmatrano uobičajeni i najznačajniji metod borbe protiv dječijeg rada je predstavljalo usvajanje propisa. Skoro sve države su uspostavile zakonodavni okvir kojim se utvrđuju zabrane i ograničenja u pogledu zapošljavanja djece, kao što je zabrana zapošljavanja za djecu ispod određene životne dobi i propisivanje uslova pod kojima je

⁶ Međunarodna organizacija rada/Međunarodni ured rada, *Dječiji rad: udžbenik za univerzitetske studente*, Ženeva, 2004. godine. str. 19. Dostupno na:

[http://www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do;jsessionid=0a038009cf092347d4a598b4732bbfe8cc6d4f5d273.hkzFngTDp6WImQuUaNaLaxD3lN4K-xalah8S-xyIn3uKmAiN-AnwbQbxaNvzaAmI-](http://www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do;jsessionid=0a038009cf092347d4a598b4732bbfe8cc6d4f5d273.hkzFngTDp6WImQuUaNaLaxD3lN4K-xalah8S-xyIn3uKmAiN-AnwbQbxaNvzaAmI-huKa30xgx95fjWTa3eIpkzFngTDp6WImQuxahySc3yPaxmNcgb48OX3b4Dtgi15eMbyknvrkLOlQzNp65In0__?productId=174)

[huKa30xgx95fjWTa3eIpkzFngTDp6WImQuxahySc3yPaxmNcgb48OX3b4Dtgi15eMbyknvrkLOlQzNp65In0__?productId=174](http://www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do;jsessionid=0a038009cf092347d4a598b4732bbfe8cc6d4f5d273.hkzFngTDp6WImQuUaNaLaxD3lN4K-xalah8S-xyIn3uKmAiN-AnwbQbxaNvzaAmI-huKa30xgx95fjWTa3eIpkzFngTDp6WImQuxahySc3yPaxmNcgb48OX3b4Dtgi15eMbyknvrkLOlQzNp65In0__?productId=174). Pristupljeno: 10.02.2014. godine.

⁷ Međunarodna organizacija rada/Međunarodni ured rada, *Borba protiv dječijeg rada: priručnik za inspektore rada*, Ženeva, 2003. godine, str. 3, Dostupno na:

[http://www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do;jsessionid=0a038009cf092347d4a598b4732bbfe8cc6d4f5d273.hkzFngTDp6WImQuUaNaLaxD3lN4K-xalah8S-xyIn3uKmAiN-AnwbQbxaNvzaAmI-](http://www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do;jsessionid=0a038009cf092347d4a598b4732bbfe8cc6d4f5d273.hkzFngTDp6WImQuUaNaLaxD3lN4K-xalah8S-xyIn3uKmAiN-AnwbQbxaNvzaAmI-huKa30xgx95fjWTa3eIpkzFngTDp6WImQuxahySc3yPaxmNcgb48OX3b4Dtgi15eMbyknvrkLOlQzNp65In0__?productId=2619)

[huKa30xgx95fjWTa3eIpkzFngTDp6WImQuxahySc3yPaxmNcgb48OX3b4Dtgi15eMbyknvrkLOlQzNp65In0__?productId=2619](http://www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do;jsessionid=0a038009cf092347d4a598b4732bbfe8cc6d4f5d273.hkzFngTDp6WImQuUaNaLaxD3lN4K-xalah8S-xyIn3uKmAiN-AnwbQbxaNvzaAmI-huKa30xgx95fjWTa3eIpkzFngTDp6WImQuxahySc3yPaxmNcgb48OX3b4Dtgi15eMbyknvrkLOlQzNp65In0__?productId=2619) Pristupljeno: 10.02.2014. godine.

⁸ Žepić, B, *Ukinuće najgorih oblika dječijeg rada i primjena međunarodnih standarda u zaštiti djece i mladeži pri zapošljavanju i radu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. XV, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2002. godine, str. 18.

⁹ Ibid.

¹⁰ Rahikainen, M, *Vijekovi dječijeg rada: evropska iskustva od sedamnaestog do dvadesetog vijeka*, Ashgate Publishing, Ltd., Hampshire, England, 2004, str. 8.

maloljetnicima dozvoljen rad. "Prag životne dobi i područje primjene zakonodavstva o dječijem radu, ipak, varira među zemljama i područjima."¹¹

2. Međunarodni standardi u zabrani dječijeg rada

Prisutna je snažna, široko zasnovana međunarodna posvećenost eliminaciji dječijeg rada i zaštiti djece koja rade.¹² Kao što je u uvodu već navedeno, zabrana dječijeg rada regulirana je brojnim međunarodnopravnim aktima usvojenim na međunarodnom i regionalnom nivou. Ova namjera iskazana je kroz usvojene međunarodne dokumente u oblasti zaštite različitih prava djeteta, predviđajući njihovu generalnu zaštitu, ali i onu koja obuhvata pojedinačna prava. "Ukratko, radno zakonodavstvo mora biti praćeno širokim spektrom mjera koje obuhvataju zapošljavanje i stvaranje prihoda, i reforme i proširenje u obrazovanju ako se želi u potpunosti pozabaviti problemom dječijeg rada."¹³

Zajednički zaključak različitih studija o dječijem radu ukazuje da postoji neslaganje normativnog i stvarnog stanja. U sljedećem dijelu rada daje se pregled prihvaćenih međunarodnih standarda u ovoj oblasti.

Konvencija UN-a o pravima djeteta iz 1989. godine predstavlja veoma značajan međunarodni dokument o zaštiti prava djeteta, u kojem se utvrđuje obaveza stranaka na poduzimanje prikladnih zakonskih, administrativnih, socijalnih i edukacijskih mjera za zaštitu djeteta od svih oblika fizičkog i mentalnog nasilja, povrede ili zloupotrebe, zanemarivanja, zlostavljanja ili iskorištavanja.¹⁴ Konvencija prvi put dijete tretira kao subjekt prava, i prilikom njenog donošenja imala se u vidu potreba za posebnom zaštitom djece. Pritom različite potrebe djece određuju se kao njihova specifična prava. Prava djece prema odredbama Konvencije mogu se klasificirati u različite grupe i vrste. Tako se govori o podjeli na sljedeće grupe: lična, obrazovna, društvena, kulturna, zdravstvena, socijalna, ekonomska i pravosudno-zaštitna. U Konvenciji je pored članova kojima se regulira zaštita različitih prava djece, posebna pažnja posvećena i dječijem radu, kao posebnoj kategoriji rada i specifičnosti u realizaciji dječijih prava, tako da je članom 32. naslovljenim "Dječiji rad" određeno da: "Dijete ima pravo na zaštitu od rada koji ugrožava njegovo zdravlje, obrazovanje ili razvoj. Država će propisati minimalnu starost za zapošljavanje i regulirati uvjete rada."

¹¹ Bekele, A; Boyden, J, *Borba protiv dječijeg rada*, Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 1988. str. 10.

¹² Bekele, A; Myers, W.E., *Kao prvo u dječijem radu: ukidanje rada štetnog za djecu*, Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 1995. godine, str. 88.

¹³ Ibid. str. 16.

¹⁴ Osnovna načela Konvencije o pravima djeteta su sljedeća: Prava djece treba poštovati i osigurati bez ikakve diskriminacije; Najbolji interesi djeteta će prije svega biti uzeti u obzir; Opstanak i razvoj djeteta se mora osigurati do najvišeg mogućeg stepena; Potrebno je pridavati dužnu važnost mišljenju djeteta o svim pitanjima koja mogu utjecati na njega. OSCE, *Priručnik za obuku – ljudska prava za socijalne radnike u teoriji i praksi*, Sarajevo, str. 143. Dostupno na: http://www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2010092008502234cro.pdf. Pristupljeno: 12.12.2013.

Pored ove Konvencije koja se direktno odnosi na prava djece, pod okriljem UN-a usvojene su međunarodne konvencije koje se bave ljudskim pravima iako nisu neposredno obuhvatile prava djece. To su npr. Povelja UN-a iz 1945. godine, koja "postavlja kao svoje ciljeve očuvanje mira, unaprjeđenje prava čovjeka, ekonomski i socijalni napredak, a to su pretpostavke i za potpunije ostvarenje prava djeteta na radu i u vezi s radom."¹⁵ Pored Povelje UN-a sličan značaj ima i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima čovjeka i građanina iz 1948. godine, jer to su "dokumenti na čijim je temeljima došlo do pojave brojnih regionalnih i globalnih međunarodnih dokumenata, kojima se na specijaliziran i detaljan način izlažu pojedini domeni ljudskih prava, pa u tom kontekstu i Konvencije o pravima djeteta kao posebnog dokumenta o zaštiti prava djeteta jer naglašava da dijete ima pravo na naročitu brigu i pomoć, te da sva djeca uživaju istu socijalnu zaštitu."¹⁶ U okviru UN-a je 1924. godine usvojena Ženevska deklaracija o pravima djeteta, zatim Deklaracija o pravima djeteta iz 1959. godine. Deset godina poslije, 1989. godine, usvojena je Konvencija o pravima djeteta koja je zamijenila navedenu Deklaraciju i koja formalnopravno osigurava efikasniju zaštitu prava djece, posebno imajući u vidu da su njene odredbe obavezujućeg karaktera. Pored ovih dokumenata treba spomenuti i Međunarodne paktove o ljudskim pravima iz 1966. godine (Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima te Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima), koji u kontekstu zaštite ljudskih prava obuhvataju i prava djece. Ostali značajni dokumenti koji na posredan ili neposredan način reguliraju prava djece su, kako slijedi: Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena¹⁷, Standardna minimalna pravila UN-a za maloljetničko pravosuđe – Pekinška pravila,¹⁸ Rijadske smjernice – Smjernice UN za prevenciju maloljetničke delinkvencije,¹⁹ Pravila UN o zaštiti maloljetnika lišenih slobode,²⁰ Unesco Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju,²¹ Konvencija UN protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta (Palermo Konvencija).²² Ova Konvencija je dopunjena Protokolom

¹⁵ Marjanović-Kamšigovski, R, *Međunarodni dokumenti u službi zaštite prava djeteta i zabrane dječijeg rada, s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Pravna misao, broj 3-4/2013, Federalno ministarstvo pravde, Sarajevo, (81-109) str. 83.

¹⁶ Sadiković, L. *Inicijalno izvješće o nasilju nad djecom u BiH*, Vijeće za djecu BiH, Sarajevo, 2006, str. 5., navedeno prema Marjanović-Kamšigovski, ibid., str. 83.

¹⁷ Usvojena u Generalnoj skupštini UN-a 1979. godine, a stupila na snagu 1981. godine. Dostupno na: <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BConEliminationDiscriminationWomen.pdf>

¹⁸ Usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN-a, 29. novembra 1985. godine. Dostupno na: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r033.htm>.

¹⁹ Usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN-a, 14. decembra 1990. godine. Dostupno na: <http://uszm.hr/wp-content/uploads/2010/03/Rijadske-smjernice1.doc>.

²⁰ Usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN-a, 14. decembra 1990. godine. Dostupno na: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/j1unrjdl.htm>.

²¹ Usvojena 1960., a stupila na snagu 1962. godine. Dostupno na: <http://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Kon-DiskrObraz.htm>.

²² Usvojena 2000. godine. Dostupno na:

http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/konvencija_un_protiv_org_krim_lat.pdf.

za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje krijumčarenja ljudi, posebno žena i djece.

Vijeće Evrope je također u okviru svog djelovanja usvojilo mnoge međunarodne dokumente kojima se daje doprinos reguliranju različitih aspekata dječijeg rada; putem definiranja prava djece radnika koja ostvaruju neposredno kod poslodavca, zabrani rada djece do određene dobi, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti djece, obrazovanju i drugim pravima djece. U tom smislu treba krenuti od Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine. Iako se odredbama Konvencije ne reguliraju neposredno prava djece, ona se ipak odnosi na svakog pojedinca što podrazumijeva i djecu, u situaciji kada su ugrožena njihova osnovna ljudska prava i slobode. Za zaštitu dječijih prava posebno značajne su odredbe člana 4. koje se odnose na zabranu ropstva i prinudnog rada.

S druge strane, Evropska socijalna povelja iz 1961. godine predstavlja jedan od najznačajnijih dokumenata Vijeća Evrope u području ekonomskih i socijalnih prava.²³ Izmijenjeni tekst Povelje usvojen je u Strasbourgu 1996. godine, gdje se pored postojećih prava uvodi i novih 12 prava, a pored toga Povelja ima i tri dodatna protokola; prvi je prateći dokument koji je zajedno s prilogom usvojen u Strasbourgu 1988. godine, drugi je Protokol o izmjenama iz Torina 1991. godine, a treći je Dodatni protokol kojim se uspostavlja sistem kolektivnih žalbi, iz Strasbourga 1995. godine. Povelja proklamira zaštitu prava djece, ali ne samo kroz odredbe koje se isključivo odnose na prava djece i omladine na zaštitu, već se ta zaštita ogleda kroz cijelu lepezu ekonomskih i socijalnih prava utvrđenih njenim odredbama, koje se primjenjuju na sve radnike, pa i na djecu - radnike. Od ostalih konvencija relevantnih u ovoj sferi zaštite ljudskih prava navode se, prije svega, Konvencija Vijeća Evrope o suzbijanju trgovanja ljudima,²⁴ u kojoj se postavljaju standardi nužne zaštite žrtava trgovanja ljudima, koje su prošle nezamislive patnje nedostojne čovjeka i kojima je ljudski humano garantovati i pružiti svu moguću pažnju, zaštitu, pomoć i skrb, te se u odredbama navodi da djeca koja su žrtve trgovanja neće biti vraćena niti u jednu državu, ako nakon procijenjene opasnosti postoje pokazatelji da takav povratak ne bi bio u najboljem interesu djeteta. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina,²⁵ daje doprinos zaštiti prava

²³ „Smatrajući da u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda potpisanoj u Rimu, 4. novembra 1950 godine, i Protokolima na tu Konvenciju, Države članice Vijeća Evrope su se saglasile da svom stanovništvu osiguraju građanska i politička prava i slobode u njoj navedene; Smatrajući da u Evropskoj socijalnoj povelji, koja je otvorena za potpisivanje u Torinu, 18. oktobra 1961. godine, i u Protokolima na nju, Države članice Vijeća Evrope su se saglasile da svom stanovništvu osiguraju socijalna prava njima predviđena, kako bi poboljšali njihov standard života i socijalno blagostanje.“ Navedeno u Preambuli Evropske socijalne povelje (revidirana), Strasbourg, 3. maj 1996. godine.

Dostupno na: http://www.coe.ba/pdf/NewRevESC_A6%20Bosnian_21.01.03.pdf Pristupljeno: 20.01.2014. godine.

²⁴ Stupila na snagu 2008. godine. Dostupno na:

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/197.htm>

²⁵ Usvojena je 1994. godine. Dostupno na: http://www.advokat-prnjavorac.com/zakoni/Evropska_konvencija_za_zastitu_nacionalnih_manjina.pdf

najugroženije djece na osnovu njihove pripadnosti manjinskoj nacionalnoj grupi. Konvencija Vijeća Evrope o kontaktima u vezi s djecom iz 2003. godine daje primarnu važnost zaštiti najboljih interesa djeteta. Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja,²⁶ predstavlja najnoviju konvenciju i prvu čijim odredbama je seksualno zlostavljanje djece definirano kao krivično djelo, kao npr. dječija prostitucija i pronografija, korištenje novih tehnologija, interneta, radi seksualnog iskorištavanja djeteta, zlostavljanje u porodici, putem nasilja, prisile i prijetnji. Treba spomenuti i Evropsku konvenciju o ostvarivanju prava djeteta koja je usvojena u Strasbourgu 1996. godine i usmjerena je na promicanje prava djeteta, olakšavanje i odobravanje proceduralnih prava djeteta, informiranje djeteta i učestvovanje u postupku koji se tiče djeteta, posebno u sudskom postupku.

Ovo dosada rečeno odnosilo se na aktivnosti Vijeća Evrope u pravcu zaštite prava djece i najboljeg interesa djeteta. U okrilju Evropske unije osigurana je zaštita mladih radnika Direktivom²⁷ o zaštiti mladih ljudi na radu iz 1994. godine, a koja je izmijenjena i dopunjena 2007. godine. Cilj Direktive je zabrana dječijeg rada. Njenim odredbama utvrđena je obaveza država članica da poduzimaju mjere zabrane dječijeg rada, da uspostave minimalnu dobnu granicu zapošljavanja koja ne može biti niža od 15 godina ili u nekim državama i iznad 15 godina u zavisnosti od vremena potrebnog za završetak obaveznog školovanja. Direktivom se ističe poštivanje principa MOR-a u pogledu zaštite djece na radu i u vezi s radom.

Mnoge međunarodne organizacije svojim djelovanjem su pokazale namjeru da se nastavi sa aktivnostima usmjerenim na zaštitu prava djece, putem propisivanja i primijene pravnih normi i praktičnog ukidanja dječijeg rada. U okviru međunarodnih standarda usmjerenih ka efikasnom onemogućavanju upotrebe dječijeg rada razlikuju se pojmovi zabranjenog i neadekvatnog rada djece. U tom smislu izdvajaju se definicije na osnovu kojih se pravi razlikovanje između sljedećih oblika rada djece:

1. Zabranjeni dječiji rad – je svaki onaj oblik radne aktivnosti djece koji je izričito zabranjen aktima i normama MOR-a, kao i drugih međunarodnih organizacija, odnosno ustavom, zakonima i drugim propisima pojedinih država, za čiju upotrebu su zapriječene odgovarajuće sankcije prema počiniteljima s ciljem njegova ukidanja.
2. Najgori oblici dječijeg rada – predstavljaju najteže oblike rada djece čije je sprječavanje, odnosno ukidanje prioriteta obaveza, zbog ozbiljno teških posljedica koje ostavljaju na moralni, fizički, psihički i obrazovno-odgojni razvoj djece.
3. Neadekvatni dječiji rad - obuhvata sve vrste i oblike rada djece neadekvatnih njihovom uzrastu, koji nisu u funkciji njihova odgoja ili obrazovanja i nemaju društveno poželjan učinak na njihov psihofizički, intelektualni i moralni razvoj.

²⁶ Usvojena 2007. godine. Dostupno na:

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/Source/LanzaroteConvention_hr1.pdf

²⁷ Direktiva EU 94/33/EC i Direktiva EU 2007/30/EC. Dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/>.

Pristupljeno: 19.01.2014. godine.

4. Lagani rad – podrazumijeva vrstu dječijeg rada gdje se djeca radno angažiraju na najmanje štetnim poslovima i s najnižim dopuštenim nivoom starosne dobi ispod utvrđenog općeg uvjeta od 15 godina, što obuhvata starost od 13-15, odnosno u državama u razvoju od 12-14 godina. Navedeni izuzetak od općeg uvjeta minimalne dobi može se zakonom predvidjeti u određenim slučajevima, kao što je izvođenje javnih predstava u interesu umjetnosti, nauke i obrazovanja, rad u školama kao dio javno odobrenog programa obrazovanja ili obuke kao i rad u preduzećima pod istim uslovima.

5. Rizični rad – je ona vrsta rada gdje postoji izvjesnost da će ugroziti zdravlje, sigurnost i moral mladih ljudi, a posebno se odnosi na djecu u starosnoj dobi do navršanih 18 godina života.

Značaj ovih međunarodnih instrumenata proizilazi iz činjenice što su oni plodovi historijske borbe protiv dječijeg rada, i zato predstavljaju svojevrsni međunarodni konsenzus u pogledu vrijednosti koje trebaju biti promovisane i normi koje trebaju biti razmotrene kroz usklađenu akciju između država.²⁸

3. Djelovanje Međunarodne organizacije rada u suzbijanju dječijeg rada

Između mnogih međunarodnih subjekata koji svojim aktivnostima djeluju u pravcu ukidanja dječijeg rada, ipak, Međunarodna organizacija rada se smatra najadekvatnijim akterom u smislu posjedovanja potrebnih predispozicija za koordiniranje napora međunarodne zajednice. "Od svog početka, Međunarodna organizacija rada se hrvala sa situacijom djece i mladih ljudi u vezi sa svijetom rada."²⁹ MOR je jedinstvena organizacija na međunarodnoj sceni i predstavlja veliki potencijal u borbi protiv dječijeg rada. Tako različiti autori pišu o brojnim faktorima koji govore tome u prilog.

"U tom području, akcija MOR-a može biti ostvarena postojanjem:

- razumljivog procesa postavljanja standarda,
- pouzdanog sistema nadzora,
- temeljne ekspertize u tehničkoj saradnji, i
- jedinstvenog procesa donošenja odluka inspirisanog tripartizmom."³⁰

Međunarodna organizacija rada je pod svojim okriljem donijela niz konvencija koje su usmjerene u pravcu eliminacije dječijeg rada i poboljšanja uvjeta rada već zaposlene djece, kao i osiguranja adekvatnog obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja djece i mladih.³¹ Glavni izvori međunarodnog radnog prava kojima su regulirani oblici zabranjenog dječijeg rada su:

²⁸ Bekele; Myers, op.cit., str. 89.

²⁹ Trebilcock, A; Raimondi, G, *Zakonodavne aktivnosti MOR-a prema iskorjenjivanju dječijeg rada: Pregled*, U: *Dječiji rad u globaliziranom svijetu: Pravna analiza djelatnosti MOR-a, Poglavlje 2*, uređivači: Nesi, G; Pertile, M; Nogler, L, Ashgate Publishing, Ltd., Hampshire, England, 2008. godine, str. 17.

³⁰ Pertile, M, *Uvod: Borba protiv dječijeg rada u globaliziranom svijetu, Poglavlje 1*, U: Nesi, Pertile, Nogler, ibid., str. 13.

³¹ Marjanović-Kamšigovski, R, op.cit., str. 97.

Konvencija o minimalnoj dobi br. 138³² i Preporuka br. 146 iz 1973. godine te Konvencija o najgorim oblicima dječijeg rada br. 182³³ i Preporuka br. 190 iz 1999. godine. "Aktivnosti zemalja članica koje ratificiraju ove konvencije trebaju biti usmjerene na učinkovitu primjenu standarda predviđenih ovim konvencijama i preporukama te središte njihove politike normiranja i djelovanja na ovom planu."³⁴ Pored ovih važnih konvencija i preporuka, postoje i mnogi drugi međunarodni dokumenti iz ove oblasti koji se odnose na minimalnu dob za zapošljavanje u različitim granama, zdravstvene preglede djece i mladih, noćni rad u različitim djelatnostima.³⁵

Pored konvencija i preporuka MOR koristi i druge pravne instrumente u borbi protiv dječijeg rada. Pritom je bitno spomenuti Filadelfijsku deklaraciju iz 1944. godine, koja je sastavni dio Ustava MOR-a i Deklaraciju o osnovnim principima i pravima na radu i njenom praćenju iz 1998. godine, kojima je uspostavljen novi pravni okvir za ukidanje dječijeg rada. "Naime, u Deklaraciji o osnovnim principima i pravima na radu iz 1998. godine zauzet je stav da sve države članice, čak iako nisu ratificirale osam suštinskih konvencija³⁶ imaju obavezu koja proizlazi iz same činjenice njihovog članstva u MOR-u, da poštuju, unapređuju i ostvaruju, u dobroj namjeri načela koja se tiču temeljnih prava, a koja se vezuju za:

- slobodu udruživanja i djelotvorno priznavanje prava na kolektivno pregovaranje;
- ukidanje svih oblika prinudnog rada;
- ukidanje dječijeg rada;
- ukidanje diskriminacije u odnosu na zapošljavanje i zanimanje."³⁷

"Ovi principi predstavljaju "jezgro radnih standarda" (core labour standards), odnosno kako navodi C. Kaufmann "jezgro radnih prava" (core labour rights), koji pretendiraju da budu općeprihvaćeni standardi, odnosno prava na radu ne samo u okviru članica MOR-a, nego u čitavom svijetu."³⁸

³² Usvojena na pedeset i osmom zasjedanju MOR-a 6. juna 1973. Uz Konvenciju usvojena je i Preporuka. BiH ju je ratificirala 2.6.1993. Dostupno na: <http://uznr.me/138.pdf>.

³³ Usvojena na osamdeset i sedmom zasjedanju 1. juna 1999. BiH ju je usvojila 17.6.1999. Uz Konvenciju je usvojena i Preporuka broj 190. Dostupno na: <http://uznr.me/182.pdf>.

³⁴ Žepić, B, op.cit. str. 22.

³⁵ Konvencija broj 5 iz 1919. godine o minimumu godina za prijem djece u industrijska preduzeća, Konvencija broj 90 (revidirana) 1948. o noćnom radu djece u industriji, Konvencija broj 123 o minimalnim godinama života za zapošljavanje na podzemnim radovima u rudnicima.

³⁶ To su sljedeće konvencije: Konvencija o slobodi udruživanja i zaštiti prava na organiziranje, br. 87 iz 1948. godine; Konvencija o pravu na organiziranje i kolektivno pregovaranje, br. 98 iz 1949. godine; Konvencija o prinudnom radu, br. 29 iz 1930. godine; Konvencija o ukidanju prinudnog rada, br. 105 iz 1957. godine; Konvencija o minimalnoj dobi za zasnivanje radnog odnosa, br. 138 iz 1973. godine; Konvencija o najgorim oblicima dječijeg rada, br. 182 iz 1999. godine; Konvencija o jednakom nagrađivanju, br. 100 iz 1951. godine i Konvencija o diskriminaciji u pogledu zapošljavanja i zanimanja, br. 111 iz 1958. godine.

³⁷ Gradašćević-Sijerčić, J, *Radnopravni aspekt trgovine ljudskim bićima*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, broj LV – 2012., (181-205) str. 184.

³⁸ Hadžić, M, *Redefinisanje sadržaja osnovnih međunarodnih radnopravnih standarda*, Nova pravna revija - časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo, godina 4, vol. 6., juni 2013., 1/2013. (29-36) str. 32.

U daljem radu bit će analizirane samo temeljne konvencije koje se odnose na zabranu dječijeg rada u širem smislu, jer obim rada ne ostavlja prostor za obuhvatnu analizu svih dokumenata koji se odnose na ovu oblast. Pored ranije navedenih osnovnih konvencija i preporuka u analizi će biti obuhvaćene i Konvencija o prinudnom ili obaveznom radu broj 29 i Konvencija o zabrani prinudnog rada broj 105.

Konvencija o prinudnom ili obaveznom radu broj 29³⁹ pod pojmom prinudni ili obavezni rad označava svaki rad ili uslugu koji se zahtijeva od jednog lica pod prijetnjom ma koje kazne i za koji se to lice nije ponudilo dobrovoljno.⁴⁰ Države članice konvencije obavezuju se napustiti sve oblike prinudnog ili obaveznog rada u, što je moguće, kraćem roku. Ovakva formulacija je upotrijebljena iz razloga što nije moguće očekivati da se odmah ukine takva praksa, već kada za to budu ispunjeni uslovi. Konvencija samo spominje status djece, odnosno osoba mlađih od 18 godina, bez direktnog detaljnog analiziranja, iako je važna za reguliranje radno-pravnog statusa djece, te sprječavanje i ukidanje prinudnog rada djeteta.

Konvencija o zabrani prinudnog rada broj 105⁴¹ utvrđuje obavezu država članica da poduzimaju efikasne mjere u cilju osiguranja trenutačnog i potpunog ukidanja prinudnog ili obaveznog rada.⁴² Svaka država članica će zabraniti i neće se koristiti nikakvim oblikom prinudnog ili obaveznog rada. Ove dvije konvencije su doprinijele detaljnom ispitivanju ropskoga rada koji pogađa djecu radnike, kao i drugih sličnih praksi.

U skladu sa odredbama Konvencije o minimalnoj dobi br. 138 proizilazi obaveza za sve države članice MOR-a da svojim zakonodavstvima osiguraju efikasno eliminiranje rada djece u svim sektorima ekonomije, a posebno su obavezne:

- utvrditi minimalnu dob za prijem na rad,
- obezbijediti efikasne mjere primjene i provođenja zakona,
- usvojiti socijalne i ekonomske mjere čiji je cilj sprječavanje rada djece i zaštita i rehabilitacija djece koja su već uključena u proces rada.

1.Minimalna dob za prijem na rad

Opći uvjet minimalne dobi za zasnivanje radnog odnosa za sve vrste rada treba biti utvrđen zakonom o minimalnoj dobi za zapošljavanje, pri čemu ne smije biti utvrđen ispod dobi obaveznog obrazovanja, odnosno ne ispod 15 godina.⁴³ Konvencija predviđa izuzetke za zemlje u razvoju, tako da te države imaju pravo na smanjenje općeg uvjeta o minimalnoj dobi na 14 godina, a što se opravdava postojanjem nedovoljno razvijenih ekonomskih i obrazovnih mogućnosti.⁴⁴ Zakonom treba biti postavljen uvjet da je osoba navršila 18 godina

³⁹ Usvojena je 10. juna 1930. godine. Dostupno na:

<http://www.minoritycentre.org/sites/default/files/ILO-29-o-prinudnom-ili-obaveznom-radu.pdf>

⁴⁰ Član 2. Konvencije o prinudnom ili obaveznom radu.

⁴¹ Usvojena je 1957. godine. Dostupno na: <http://www.cmonabelo.com/wp-content/uploads/2012/04/MOR-105-Konvencija-o-ukidanju-prinudnog-rada-1957.pdf>

⁴² Član 2. Konvencije zabrani prinudnog rada.

⁴³ Konvencija broj 138, član 2 stav 3.

⁴⁴ Član 2. stav 4. Konvencije broj 138.

života za rad na onim poslovima kod kojih postoji realna mogućnost da će ugroziti zdravlje, sigurnost i moral mladih ljudi, tzv. rizični rad, ali i precizirati rizična zanimanja, utvrditi nadležni organ za davanje dozvole i nadzor nad takvim radom.⁴⁵ Uz sve navedeno postoji mogućnost da države uvedu i nižu dobnu granicu za stupanje na lagani rad, tj. od 13 – 15, a u državama u razvoju od 12 do 14 godina. Radi primjene ovih izuzetaka zakonom mora biti utvrđen nadležni organ koji će davati odobrenja u pojedinačnim situacijama, te ograničiti radno vrijeme i propisati uvjete rada.⁴⁶

2. Obezbjedjivanje efikasnih mjera primjene i provođenja zakona

Da bi se obezbijedile efikasne mjere primjene i provođenja zakona, MOR postavlja zahtjeve pred države da u nacionalnim zakonodavstvima predvide sankcije za one koji prekrše odredbe zakona o minimalnoj dobi i odgovarajuću istragu, kao i inspekciju radnih mjesta. Članom 9. Konvencije propisuje se da sve potrebne mjere, uključujući odredbu o odgovarajućoj kazni, preduzeće nadležni organ radi efikasnog sprovođenja odredaba ove konvencije. Nacionalni zakoni, odnosno propisi ili nadležni organ treba da odrede lica koja su odgovorna za poštovanje odredaba o primjeni Konvencije. Nacionalnim zakonom, odnosno propisima ili od strane nadležnih organa propisaće se registri ili druga dokumenta koje poslodavac treba da vodi i stavlja na raspolaganje. Ovi registri, odnosno dokumenti, po mogućnosti propisno ovjereni, treba da sadrže ime i godine starosti ili datum rođenja lica koja se zapošljavaju ili koja rade a mlađa su od 18 godina.

3. Socijalne i ekonomske mjere za udidanje rada djece

Usvajanje i provedba socijalnih i ekonomskih programa usmjerenih na smanjenje i ukidanje dječijeg rada predstavlja značajan oblik aktivnosti koji trebaju da provode sve države članice. To podrazumijeva prije svega pripremu programa za staranje i pomoć djeci koja su prinuđena raditi. "Učinkovito ukinuće rada djece zahtijeva provedbu socijalnih i ekonomskih programa kreiranih tako da spriječe upotrebu dječijeg rada u budućnosti i, također, da zaštite djecu koja već rade. Da bi ove mjere bile najučinkovitije, moguće zainteresirane skupine, kao što su organizacije roditelja, organa za zaštitu djece, poslodavaca i skupina djelatnika i nevladine organizacije trebaju biti uključene u izradu socijalnih i ekonomskih mjera potrebnih za borbu protiv rada djece."⁴⁷ Sve države članice MOR-a su obavezne da u svom domaćem zakonodavstvu propišu adekvatne zaštitne mjere za borbu protiv rada djece. Pri tom primarno treba biti osiguranje djeci uslova za obrazovanje u cilju njihovog osposobljavanja i stručnog usavršavanja, da bi mogli nakon završenog školovanja, stečenih znanja i odgovarajuće dobne zrelosti da se zaposle.

U skladu s Konvencijom broj 182. u pogledu ukidanja najgorih oblika dječijeg rada, nacionalne politike trebaju biti vođene na način koji ima za cilj ukidanje svih oblika dječijeg rada, a prvenstveno zabranu i ukidanje najgorih

⁴⁵ Član 3. stav 1 i 2. Konvencije broj 138.

⁴⁶ Član 7 i 8. Konvencije broj 138.

⁴⁷ Smjernice o radnom zakonodavstvu, Geneva, 2001. godine, s. 345, prema Žepić, B, *op.cit.*, s. 25.

oblika dječijeg rada, zbog teških posljedica koje ima za cjelokupni psihofizički razvoj djece. Konvencijom su definirani najgori oblici dječijeg rada, a to su:⁴⁸

1. sve vrste ropstva ili ropstvu slične prakse, kao što je prodaja djece i trgovina djecom, dužničko ropstvo i kmetstvo, te prinudni ili obavezni rad, uključujući prinudno ili obavezno regrutovanje djece za njihovo korištenje u oružanim sukobima;
2. korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za prostituciju, proizvodnju pornografskog materijala ili pornografske priredbe;
3. korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za nezakonite djelatnosti, a osobito za proizvodnju droge i trgovinu drogom na način definiran odgovarajućim međunarodnim ugovorima;
4. rad koji bi, zbog svoje naravi i okolnosti u kojima se obavlja, mogao štetiti zdravlju, sigurnosti i moralu djece.

Naprijed navedeni oblici rada djece moraju biti zabranjeni zakonom, i pri tome je potrebno propisati najteže sankcije za učinioce. Da bi cilj Konvencije, a to je ukidanje najgorih oblika dječijeg rada, bio postignut, potrebna je institucionalizirana kontrola i praćenje teških oblika rada djece, saradnja različitih institucija i pravna pomoć ugroženoj djeci, te neizostavna međunarodna saradnja. Prema ovoj Konvenciji svaka članica mora, kao prioritarnu zadaću, osmisliti i provoditi programe djelovanja kako bi ukinula najgore oblike dječijeg rada. Takvi programi djelovanja moraju se osmisliti i provoditi uz savjetovanje s odgovarajućim vladinim institucijama, te organizacijama poslodavaca i radnika, uzimajući u obzir, ako je to primjereno, mišljenja drugih zainteresiranih grupa. To ipak ne znači da države članice odmah ukidaju najgore oblike dječijeg rada, već da postoji obaveza da preduzmu efikasne mjere radi postizanja tog cilja. One su obavezne da primjenom odgovarajućih mjera nastoje ukinuti najgore oblike dječijeg rada, jer je nemoguće da se odjednom i zauvijek prekine njihovo postojanje, zato što to nije novija pojava i prisutna je odavno u društvenoj zajednici. Navedena Konvencija ubraja se u dvanaest najvažnijih konvencija MOR-a. I u pogledu ove Konvencije vrijedi redovni sistem nadzora MOR-a. Konvencija obavezuje sve članice da preduzmu trenutačne i efikasne mjere radi zabrane i iskorjenjivanja rada djece, što vrijedi i za Bosnu i Hercegovinu (u daljem tekstu BiH). Uz Konvenciju je jednoglasno usvojena i Preporuka broj 190 čije odredbe dopunjuju Konvenciju i primjenjuju se isključivo u vezi s njom. "Preporuka bi se mogla protumačiti i kao praktičan obavezujući priručnik i pomoć u provedbi odredaba Konvencije."⁴⁹

U okviru materije koja obuhvata oblast zabrane dječijeg rada svakako treba napraviti i poseban osvrt na zaštitu djece i omladine invalida, kojima je potrebna posebna zaštita. MOR je usvojila Preporuku br. 99 o stručnom osposobljavanju i preosposobljavanju invalida, koja obuhvata i odredbe o posebnim mjerama u korist djece i omladine invalida. Predviđeno je osnivanje službi stručnog osposobljavanja i prekvalifikacije koje se trebaju uspostavljati

⁴⁸ Član 3. Konvencije broj 182. Dostupno na: <http://uznr.me/182.pdf>

⁴⁹ Marjanović-Kamšigovski, *op.cit.*, str. 104.

postepeno u skladu sa posebnim uvjetima svake zemlje. Osnovni cilj je razvijati stručne sposobnosti invalida, u mjeri u kojoj je moguće, kao i stvarati mogućnosti za njihovo zaposlenje i ukinuti diskriminaciju po osnovu invaliditeta.

4. Zaštita na radu maloljetnih zaposlenika prema pozitivnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine

Radno zakonodavstvo BiH čine propisi (heteronomni i autonomni) koji se donose i primjenjuju u FBiH, RS, te Brčko Distriktu BiH.⁵⁰ Usvajanjem zakona o radu u entitetima BiH učinjen je pomak u pravcu usklađivanja sa međunarodnim standardima, tako što je propisana minimalna dob od 15 godina za zasnivanje radnog odnosa, ali je i drugim odredbama zakona izvršeno usklađivanje u reguliranju zakonom dopuštenog rada djece između 15 i 18 godina te ukidanju najgorih oblika dječijeg rada.

"Normativni okvir zaštite na radu u našem pravnom sistemu vezuje se za dva nivoa. Prvi se odnosi na sve zaposlenike, a drugi na: (a) zaposlenike koji obavljaju poslove radnog mjesta pod posebnim uslovima, i (b) posebne kategorije zaposlenika (žene, maloljetni zaposlenici, zaposlenici sa invalidnošću)."⁵¹ Prema tome maloljetni zaposlenici ubrajaju se u posebne kategorije zaposlenika i oni su posebno zaštićeni na radu i u vezi sa radom, kroz propisivanje posebnih odredbi za ovu kategoriju zaposlenika, i to:

1. Opći uslov za zasnivanje radnog odnosa je 15 godina života.⁵²
 2. Lice između 15 i 18 godina života može se zaposliti pod uvjetom da od ovlaštenog liječnika ili nadležne zdravstvene ustanove pribavi potvrdu kojom dokazuje da ima opću zdravstvenu sposobnost za obavljanje tih poslova.⁵³
- Ovakvo je rješenje u Zakonu o radu FBiH, dok prema odredbama Zakona o radu RS lice između navršenih 15 i 18 godina života može zaključiti ugovor o radu pod uslovom da pribavi uvjerenje ovlaštenog doktora medicine da posjeduje opštu zdravstvenu sposobnost za rad i saglasnost zakonskog zastupnika, te lice koje nije navršilo 18 godina života ne može zaključiti ugovor o radu za

⁵⁰ „U prethodnom periodu od pet godina, polazeći od potrebe usklađivanja radnog zakonodavstva sa: a) novim ustavno-pravnim rješenjima u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, te b) reformama ekonomsko-socijalnog sistema u kontekstu procesa tranzicije u kome se našla država BiH, poslije duge i najčešće mučne procedure, usvojeni su zakoni o radu u BiH.“ Radi se o slijedećim zakonima: - u FBiH – Zakon o radu („Sl.novine FBiH“, br.43/99, 32/00 i 29/03), - u RS – Zakon o radu („Sl.glasnik RS“, br. 38/00, 40/00, 47/02, 38/03 66/03 i 20/07), - u Brčko Distriktu BiH- Zakon o radu („Sl.glasnik Brčko Distrikta BiH“ br. 19/06, 19/07, 25/08 i 20/13). Gradašćević-Sijerčić, J, *Aktuelna pitanja radnog zakonodavstva BiH*, Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, broj XLVII, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004. godine, (120-137), str. 122 i 123.

⁵¹ Dedić, S; Gradašćević-Sijerčić, *op.cit.*, str. 286.

⁵² Član 15. st. 1. Zakona o radu Federacije BiH (u daljem tekstu FBiH), član 14. st. 1 Zakona o radu Republike Srpske (u daljem tekstu RS), gdje se još traži i da maloljetnik ima opštu zdravstvenu sposobnost; član 10. st. 1. Zakona o radu Distrikta Brčko BiH (u daljem tekstu BDBiH).

⁵³ Član 15. st. 2 Zakona o radu FBiH.

obavljanje poslova na kojima postoji povećana opasnost od povreda ili povećan štetni uticaj na zdravlje,⁵⁴ a u Zakonu o radu Brčko Distrikta BiH maloljetnik se ne smije zaposliti ako nisu prethodno ispunjeni sljedeći uslovi: da je ovlašteni liječnik ili nadležna medicinska ustanova izdala potvrdu koja pokazuje da je maloljetnik pregledan i da je fizički i psihički sposoban ostvarivati zadatke koje zahtijeva to radno mjesto; i da su jedan ili oba roditelja ili zakonski staratelj maloljetnika dali svoj pristanak. Vidimo da se u zakonodavstvu Brčko Distrikta BiH koristi pojam maloljetnik, a ne precizira da se radi o licu između 15 i 18 godina života kao u zakonima o radu entiteta.⁵⁵

3. Zabrana rada na određenim poslovima, tako da maloljetnik ne može da radi na naročito teškim fizičkim poslovima, radovima pod zemljom ili pod vodom, ni na ostalim poslovima koji bi mogli štetno i sa povećanim rizikom da utiču na njegov život i zdravlje, razvoj i moral, s obzirom na njegove psihofizičke osobine.⁵⁶

4. Radno vrijeme –maloljetnim zaposlenicima nije dozvoljen prekovremeni rad.⁵⁷

5. Noćni rad – zabranjen je noćni rad maloljetnih zaposlenika.⁵⁸ Za maloljetne zaposlenike u industriji, rad u vremenu između 19 sati uvečer i 7 sati ujutro idućeg dana smatra se noćnim radom. Za maloljetne zaposlenike koji nisu zaposleni u industriji, rad u vremenu između 20 sati uvečer i 6 sati ujutro idućeg dana smatra se noćnim radom.⁵⁹ U FBiH izuzetno, maloljetni zaposlenici privremeno mogu biti izuzeti od zabrane noćnog rada u slučaju havarija, više sile i zaštite interesa Federacije, na osnovu saglasnosti nadležnog organa kantona.⁶⁰ U RS izuzetno, radnici mlađi od 18 godina života mogu biti privremeno izuzeti od zabrane noćnog rada u slučaju otklanjanja posljedica više sile, havarija i zaštite interesa Republike, na osnovu saglasnosti nadležnog inspektora rada.⁶¹ U Brčko Distriktu maloljetni zaposlenici privremeno mogu biti izuzeti od zabrane noćnog rada u slučaju havarija, više sile, vanrednih okolnosti ili zbog zaštite zdravlja i sigurnosti Distrikta, ukoliko je dobijena pismena saglasnost inspektora za rad.⁶²

6. Godišnji odmor – maloljetni zaposlenik ima pravo na duži godišnji odmor u odnosu na opći standard od 18 radnih dana koji se primjenjuje na ostale zaposlenike, pa maloljetni zaposlenik ima pravo na godišnji odmor u trajanju od

⁵⁴ Član 14. st. 1. i 2. Zakona o radu RS.

⁵⁵ Član 10. st. 2. Zakona o radu BDBiH.

⁵⁶ Član 51. st. 1. Zakona o radu FBiH, član 75. st. 1. Zakona o radu RS, član 41. st. 1. Zakona o radu BDBiH.

⁵⁷ Član 32. stav 4. Zakona o radu FBiH, član 47. stav 1. alineja 1. Zakona o radu RS.

⁵⁸ Član 36 st. 1. Zakona o radu FBiH, čl. 51. st 1 Zakona o radu RS, član 28. st. 1. Zakona o radu BDBiH.

⁵⁹ Član 36 st. 1 i 2, Zakona o radu FBiH, član 50 st. 2, Zakona o radu RS, član 28. st. 2. Zakona o radu BDBiH.

⁶⁰ Član 36. st. 3. Zakona o radu FBiH.

⁶¹ Član 51. st. 2. Zakona o radu RS.

⁶² Član 28. st. 3. Zakona o radu BDBiH.

najmanje 24 radna dana.⁶³ Za vrijeme rada na sezonskim poslovima, maloljetni zaposlenik ima pravo na dnevni odmor između dva uzastopna radna dana u trajanju od najmanje 12 sati neprekidno.⁶⁴

U BiH je nakon minulog rata zabranjeni i prikriveni rad došao do punog izražaja, pa je samo u 2002. godini zatvoreno 152 bara i registrirano 246 žrtava trgovine ljudima, uglavnom mladim osobama iz zemlje i inostranstva.⁶⁵ Trgovina djecom je izražen problem u BiH, i podaci pokazuju da je većina djece koja su žrtve trgovine ljudima u BiH izložena nasilju, te dolaze iz romskih porodica, kao i iz disfunkcionalnih porodica i djeca bez roditelja. Trgovci maloljetnicima najviše djecu koriste da bi ih radno eksploatisali, a u posljednje vrijeme i sve više radi seksualne eksploatacije. Ovi poražavajući podaci dolaze od Ministarstva sigurnosti BiH, ali i institucije Ombudsmena u BiH, pri čemu se ističe da često podaci ne odgovaraju stvarnom stanju jer su ti brojevi još veći zbog mnogih slučajeva koji ostaju neprijavljeni.⁶⁶ Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije postoji u BiH i nadležni organi vlasti obavezni su poduzeti potrebne korake, kako bi spriječili ovu vrstu kriminalne aktivnosti, krivično gonili počiniocima i zaštitili žrtve.⁶⁷

Prema Izvještaju državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima za 2010. godinu, najprisutniji oblik radne eksploatacije je prosjačenje djece. U prošlosti, problem djece, koja žive i rade na ulici, nije bio kvalificiran kao trgovina ljudima. Postoje povremeni izvještaji, opservacije i vijesti u medijima, kako djeca rade cijeli dan na ulici i tako zarađuju, međutim, neka ozbiljnija intervencija nadležnih institucija i službi, je izostala.⁶⁸ Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije smatra se manje vidljivim oblikom trgovine ljudima, pa se preporučuje da relevantni akteri budu osposobljeni za identifikaciju potencijalnih slučajeva eksploatacije radne snage, kako bi se žrtvama pružila zaštita, a počinioci bili kažnjeni. To zahtijeva multidisciplinarni pristup i koordinaciju svih napora koji se ulažu.

5. Zaključna razmatranja

Potreba za učinkovitim ukidanjem dječijeg rada u svim sektorima ekonomije, a u zemljama u kojima to nije moguće, za što boljom zaštitom djece i

⁶³ Član. 41. st. 2. Zakona o radu FBiH, član 57. st. 1. Zakona o radu RS, član 32. st. 2 Zakona o radu BDBiH.

⁶⁴ Član 38. st. 2. Zakona o radu FBiH, član 55. st. 2. Zakona o radu RS, član 30. Zakona o radu BDBiH.

⁶⁵ Podaci navedeni prema: Žepić, *op.cit.*, str. 31.

⁶⁶ Više na: <http://etrafika.net/dosije/trgovina-djecom/16794-sve-vise-djece-u-bih-u-kandzama-trgovaca-ljudima>. Pristupljeno: 02.04.2014. godine

⁶⁷ OSCE, *Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije – referentni materijal s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, 2011. godine, str. 51. Dostupno na: <http://www.osce.org/bs/bih/106978?download=true>. Pristupljeno: 04.04.2014. godine.

⁶⁸ Ibid.

maloljetnika pri radu ne prestaje ni danas na početku 21. vijeka.⁶⁹ Vodeći računa o međunarodnim standardima u zabrani dječijeg rada BiH je usvojila brojne propise iz oblasti rada i socijalne sigurnosti, ali problem u pogledu ukidanja dječijeg rada nije u potpunosti uklonjen, jer zemlje u tranziciji i razvoju, među kojima je i BiH, suočavaju se sa problemom neizvršavanja ili samo djelimičnog izvršavanja zakona i drugih propisa.

Neophodno je da zakonodavna aktivnost, ali i sve druge mjere država članica MOR-a, što uključuje i BiH, koja je članica ove organizacije, budu okrenute prema ukidanju najgorih oblika dječijeg rada, koje imaju dalekosežne posljedice za psihofizički razvoj djece. Države članice su obavezne da prilikom ratificiranja konvencija i usklađivanja domaćeg zakonodavstva predvide određene efikasne sankcije odvracanja i druge mjere za slučaj kršenja odredaba koje se odnose na rad djece, uspostave odgovornost svih osoba koje su uključene u rad djece, prije svega poslodavce, roditelje, staratelje, omogućće djeci pristup pravnim lijekovima, te zaštitu djece od kažnjavanja u procesima rada, i kada je rad nezakonit. Učinkovito ukidanje rada djece zahtijeva izradu i usvajanje odgovarajućih ekonomskih i socijalnih programa. Ovi programi trebaju ne samo spriječiti upotrebu dječijeg rada u budućnosti, već i zaštititi djecu koja rade. Iako je MOR svojom normativnom djelatnošću sveobuhvatno regulirala materiju dječijeg rada, ipak je predviđen veći broj izuzetaka, kao što su npr. izuzeci od općeg uvjeta minimalne dobi za zapošljavanje, uzimajući u obzir da u različitim zemljama postoje različiti društveno-politički, ekonomski i socijalni uvjeti. Time se stvara prostor nerazvijenim zemljama da se formalno-pravno obavežu odredbama konvencija, njihovim potpisivanjem i ratificiranjem, čime se ne garantuje i stvarno ostvarivanje prava i interesa djece. Međutim, konvencije su značajne i usmjerene su na ukidanje dječijeg rada, pri čemu predviđaju i određene mehanizme nadzora njihove primjene.

BiH je ratificiranjem većine relevantnih međunarodnih dokumenata iz ove oblasti uglavnom uskladila svoje zakonodavstvo sa međunarodnim standardima u oblasti dječije zaštite, ali je evidentno postojanje raskoraka između normativnog i stvarnog stanja. Poseban problem nastaje zbog složenosti državnopravnog uređenja BiH, i dodjeljivanje oblasti rada i socijalne politike u nadležnost entiteta, odnosno u FBiH u podijeljenu nadležnost FBiH i kantona, te da na državnom nivou nije predviđeno osnivanje ministarstva rada i socijalne zaštite. Zaštita djece od neadekvatnog rada ostvaruje se na nivou entiteta, tako da se na državnom nivou ne provode nikakve vrste socijalnih zaštitnih mjera, zbog čega nedostaje koordinirano i efektivno djelovanje institucija, što se negativno odražava na zaštitu prava djece. Praktična implementacija ovih standarda obilježena je i drugim problemima, zbog poteškoća da se u konkretnim slučajevima otkriju, suzbiju ili eliminiraju ugrožavanja dječijih prava. Kao što je ranije navedeno, prvi korak u udovoljavanju ovim standardima bio je usvajanje zakona o radu u BiH, ali ipak preostaje daljnja borba za

⁶⁹ Rozić, I, *Dječiji rad i njegov tretman u međunarodnom radnom i socijalnom pravu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. XVII, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2004. godine, (239-252) str. 239.

osavremenjivanje radnog i socijalnog zakonodavstva. Zato je ukidanju dječijeg rada posvećena posebna pažnja kroz zajedničko djelovanje različitih struktura, kako međunarodnih tako i domaćih. Ovdje se prvenstveno misli na MOR koja preko svojih institucija i stručnjaka pruža značajnu pomoć državama članicama. U kontekstu Bosne i Hercegovine ovdje je važna i uloga inspekcije rada, koja je zadužena za nadzor i osiguravanje pravilne primjene zakona o radu, ali u praksi je primjetno da inspekcija rada nailazi na brojne poteškoće. Potrebno je osigurati uključivanje inspekcija rada u državne koordinirajuće mehanizme, te odgovarajuće organe nadzora. Posebna pažnja problemu dječijeg rada posvećena je kroz djelovanje institucije Ombudsmena, koja svoju djelatnost u značajnoj mjeri usmjerava na zaštitu ljudskih prava u oblasti rada i radnih odnosa, a posebno na slučajeve suzbijanja najgorih oblika prikrivenog i zabranjenog rada djece. Unatoč svim nastojanjima, nisu riješeni problemi koji nastaju zbog društvenih i ekonomskih uvjeta koji još uvijek onemogućavaju efikasno ostvarivanje zakona i drugih propisa.

mr. Emina Hasanagić, Senior Assistant,
Law Faculty of University Dzemal Bijedic in Mostar

THE BEST INTERESTS OF THE CHILD AND IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS ON THE PROHIBITION OF CHILD LABOUR

Summary: The author in this paper analyzes the issue of protection of children who are engaged in difficult and inadequate work, as regulated by the provisions of international and domestic legislation and its implementation, with the aim to determine the extent to which the protection of rights of children is insured. The author analyzes the activity of international and regional organizations whose activities contribute to combating child labour. The author emphasized the importance of the activities undertaken by the International Labour Organization in this area, so the special section is devoted to the analysis of activity of this organization. Then it is addressed the protection at work of minor employees in the legislation of Bosnia and Herzegovina, in the light of implemented international standards. The conclusion after the analysis shows that there is a discrepancy between the normative and the actual situation, because even though a numerous international documents were adopted, remains a problem of their implementation in practice.

Key words: child labour, international standards, International Labour Organization, labour legislation of BH, the best interest of the child.